

יזרעאל

מאת

אביר סופרי זמננו, הרב החכם דג' ל'

יצחק בער לעוויןזאהן.

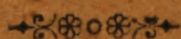
הספר הזה יכלול :

מאמרים שונים מפרותיים,

בקרת, באורים, דרושים, תשובות והשגות.

ע"י הסו"ל כל ספרי ריב"ל

ב. נאטאנזאהן.

ווארשא

בדפוס אפרים בוימרשטער דויקע 44.

תרס"ג

ИЗРЕЕЛЪ

т. е. Литературная смѣсь

Соч. И. Б. ЛЕВИНЗОНА

издание В. Л. Натанзона.

ТИПО-ЛИТ. Ф. БАУМРИТТЕРА

Варшава, Дикая № 44.

1903.

רצונו של מי שאמר והיה העולם נהנו בדרך ארץ (ר"ל השתמשו על אופן דרכי המבע) שאר כל אדם על אחת כמה וכמה. עכ"ל. וכן מצינו שצוה ה' לנח לבנות לו היכל, ואמרו בתלמוד (בבא קמא פרק הכונס) שנו רבותינו דבר בעיר כגם רגליך, שנאמר ואהם לא תצאו וגו'. רבא בעידן ריתהא הוי סבר כו' (עיין שם מענין הזה).

בקרת לספר הנכבר תולדות אדם*

כבר — במקום אחר — דברנו והחלטנו שהמחברת זו היא יקרה מאד לתבליהה, ורבת התועלת. אמנם מה שיש לבקרה גם היא רבה: א) כמה חדושים יקרים שמיחס הרב המחבר אל הגאון ר' זלמן זצ"ל, אינם של הגאון הזה; ב) בהערותיו ובחדושינו של הרב המחבר עצמו, מזכיר לפעמים ענינים בשם אומרים, ומזכירם בשם, גם מחבריהם גם ספריהם, אך פעמים רבות אין מספר, יכתוב ידו ענינים, מבלי הזכיר לא שם בעליהם ולא שם ספריהם, והקורא קורא לתומו וחושב שיצאו אלה הדברים מסעיני המחבר, ואלו היה כותב המחבר בשער ספרו רק הדברים האלה: „ונלוו עליהם הערות יקרות אשר לקמתי מספרים יקרים“ ולא היה מוסיף עליהם: „ואשר חנני אלהים“, או אולי לא היה צריך לו להזכיר על כל מאמר ומאמר את שם בעליו וספרו, אך הפעם באמרו שיש בהם גם משלו, היה לו להזכיר על כל מאמר ומאמר את שם בעליו וספרו, למען הת הברל בין דברי וולתו לדבריו; ג) מביא לפעמים דבר בשם ספר אחד, ולא נמצא כלל בספר הזה**); ד) במליצות של אחרים יפות ונהדרות שמשמש המחבר פעמים אין מספר, היה לו להגיד בהקדמת הספר***): בדרך כלל בזה"ל: נעורתי בכל הספר פעמים רבות במליצות יקרות אשר לקחתי מגדולי סופרי ישראל, כגון מספר מאור עינים לר"ע

(*) וזה אשר נכתב על שער הספר: ספר תולדות אדם: בו יסופר תולדות איש המעולה הגאון וכו' מו"ס זלמן זצ"ל מק"ק ווילנא הצירה, כולל למודים יקרים הכמה ומוסר ודעת קדושים, וגם בו ילקטו לאחד אחד שושים ופרטים אשר אליהם ואנשים משמחים המס החדש תורה הנובעים מלב הגאון האמתי הג"ל ונלוו עליהם הערות יקרות אשר לקמתי מפי כפרים יקרים ואשר חנני אליהם אני המחבר והמסדר יחזקאל פייוול וכו' מ"ץ ומ"מ דק"ק דרעטשין במדינת ליטא נדפס בדיכרנפורט בשנת תקס"א לפ"ק, הספר הזה הוא על שמינית באגן קטן, מחזיק ק"א דפים.

(**) פיין לדונמא בהשמות והנהגות להפרי העודם בישראל (ובסוף ספרי בית יחודם 370 בעמוד).

(***) שם בד"ס: „והנה לא נכתב ממך קורא מבייל וכו' וכו'“ שמונת צוה הענין בקצת פשוט.

האדומי והרבה מאד מספר נפוצות יהודה לר"י מוסקאטו, מספרי ר' משה חיים לוצאטו, והרבה מאד מספרי ר' הירץ וויזל, ווולתן, וכל אלה המחברים לא נשמעו על פיו, ואינו מזכירם בשם או בשם ספריהם אף פעם אחת. וזה לי יותר מעשדים שנה אשר התויתי כל הבקרת זו על גליוני ספר זה תולדות אדם אשר בידי תשורה מהרב המחבר עצמו, וכבר הבטחתי בספרי בית יהודה במופו להוציא לאור בקרת זו.

קרעמניץ מנחם אב חקצ"ט לפ"ק.

זה החלי בעו"ה :

דף א' עמוד א פתח הרב המחבר ספרו וז"ל :

„בירושלמי דברכות זכו' לעולם אל יחא זכו' וכו' וכו' וכו' פ' תוריע וכו' וחכם אחד כתב בספרו וכו' גם חכם אמר וכו' אמר”

כל הפתיחה זו לקוחה אות באות מזהיתת החכם ר"ע מן האדומים לספרו מאור עינים, גם העלים המחבר את שם החכם הראשון והשני. ודע שהראשון הוא פילון היהודי והשני אפלטון, ותמה אני מדוע לא חפץ לשאת שמותם היקרים על שפתיו?

שם ע"ב : „גם במעלליו יתנכר נער וגו' (משלי כ"א י"א) וכו', כי מלת 'יתנכר' יכולין אנו לפרש על העדר ההכרה וכו'.

כל זה מדברי הרד"ק בשרשיו שרש נכר בשם אביו החכם ר' יוסף קמחי.

דף ב' ע"א, הנה אף שאין אנו צריכים וכו' וכו'.

כל זה לקיח אות באות ממליצת הרב ר' הירץ וויזל שכתב בראש ספר פעדאן העתקה העברית. — (דף ג' ע"א) : „אולי ע"ז כוון שלמה (קהלת ג' י"ח) אמרתי אני וגו' המקרא הזה אומר וכו' וכו', לקוח מספר נשמת חיים להרב ר' מנשה בן ישראל (מאמר א' פרק מ').

דף ד' ע"א ; „חקור נא והפלא גם החוקר הקרמון הידוע כתב וכו' מבע האמת הכריחו וכו'". כל זה לקוח מספר נשמת חיים הנ"ל (מאמר ד' פרק ה') והחוקר הקרמון הזה שמוכיר פה המחבר בלי שם הוא מוקראטוס. שם ע"ב : „הערה : הנה הסופרים בתבו על חכם אחד אשר בהיותו זכו' לקוח מספר עינים לר"ע הנ"ל. וחכם זה שמוכיר פה המחבר בלי שם הוא אפלטון. — דף ה' ע"ב : „הערה : הנה הנה הנה שם משה וכו' וכו' וברכס קודם מותו לקוח אות באות מהקדמת אור לנהיבה להרמב"ם. —

דף ו' ע"א: "ספר משנה תורה אשר שם לפנינו וכו' וכו' (שם ע"ב) מלכים
ומלחמותיהם" לקוח אות באות מספר שפתי ישנים. — דף ו' ע"א: "גסיד הבחינה
בברואים וכו' לקוח מן המכתבים של החכם ר' הירץ וויזל שהוכרנו. —
דף י"ב ע"ב: "ענה אחד מהם ואמר ישוב נכון לקושיה הראב"ד ששם עתי
מחכם אחד רב מובהק וגדול הדור וזה שאין כוונת המקרא של וישא לו
יהוידע נשים שתיים שלקח לעצמו נשים שתיים אלא כוונתו שהשיא יהוידע
ליואש נשים שתיים וכו' וכו'. הביאור הזה הוא אמת ואין בו חידוש, וכבר בארו
גם המבארים הנוצרים כן, וכן מביא החכם הנוצרי ווארניקראס ומזכירו בלאחריד*.)
אמר המבקר: בבואי הפעם (אחר עבור שנים רבות) לחעתיק
הבקור הזה לדפוס, עיינתי היטב במקרא זה שלפנינו, ומצאתי שאם נקבל
הפירוש הזה שיהוידע לקח לעצמו הנשים הללו (כדעת אלה הנזכרים וכדעת
המפרש לד"ה המכונה לרש"י עיי"ש היטב) יהיו דברי הראב"ד נכונים וישרים
מאד מאד, כי הלשון: "נשים שתיים" הנזכר פה מורה בעברית זוג ביחד,
והכוונה בו שקדש יהוידע שתי נשים בפעם אחת (בידע אויף איינמאל) וכן
או תבואנה שתיים נשים" (מלכים א' ג') כי שתיים או שנים המה במשקל
הזוגי (דואלים) כמו עינים, ידים, מאזנים וכדומה, כמו שבארנו זה במקום
אחר באריכות**). ובוזה נפלו כל דברי המגיד משנה והמגדול עוז, שאמרו
שיהוידע נשא זו אחר מיתת זו***). ודברי הראב"ד חזקים בראי מוצקים, כי
הפסוק הזה מורה באצבע שלא לבד שהיו ליהוידע שתי נשים ביחד, אלא
אפילו קדשם בבת אחת, ובא הכתוב הזה להורות שבהן גדול מותר לו
אפילו לקדש שתי נשים בבת אחת, וע"כ דקדק פה הכתוב ולא כתב שהם
שתי נשים****). מעתה ישאל השואל שא"כ יהיה הפירוש של הפשטנים
שהוכרנו שהכוונה שיהוידע לקח ליואש אינו אמת, כי לאיזה תכלית וכוונה
בא הכתוב הזה ודקדק בלשונו ולא אמר סתם שתי נשים אבל נשים שתיים,
כי באופן זה מה לנו אם יואש נשא בבת אחת או בזו אחר זו או אחר מיתת
הראשונה?

אך אם נעיין היטב בדבר הזה, נמצא שבא הכתוב לדקדק בזה
להודיעני ידיעה הכרחית, והוא: כי ראה יהוידע שרק ואט לבדו נשאר (ויילד
קטן וכמעט ע"ד העלא) וכל זרע משפחתו נכרת ע"י עתליו המלכה (עיין

*) Hebr. alterth v. Warnckros weimar 1794 s 458.

ואנכ אומר שכל הפלפול שמפלפל הבן יוחאי (נד פ"ח ע"ב) לקח יסודו מפס מדברי
המחבר תולדות אדם הזה:

**) וכשרוצה העברי להורות ביתר המספרים שכוונתו "ביחד" או נוסף אות ה'
בסופו אל ה' כמו שלשת ששת וכדומה, כן בלשון זכר וכן בלשון נקבה.

***). "ל סמנדול טו: וקרא דיחידע בזו אחר זו נשאן ואיו לריך לדחוק כלל עכ"ל.

****). ודברי המגיד משנה האחרונים: "או שיהיו לו קודם שנתמנה" במחילת

בזו לו אמר כלום.

הכתובים במלכים זכרה"י) וע"כ היה יהודע ורץ מאד להשיאו בעודו רך, ולהת לו בבת אחת שתי נשים, (וזהו המוכן במליצה זו נשים שתיים) להקים מהר זרע ורב, כי ירא שלא תכבה חלילה הנחלת זו, אם יקרה מקרה שימות או יהרג בימי נעוריו. — דף י"ד ע"א: „כי הקוראים הישרים אשר נפשם בחלה מבללוע כל אשר יותן על פיהם", מליצה זו לקוחה ממאור עינים לד"ע שהזכרנו. — דף ט"ז ע"א: „הדמה ברעתך בשלומך עמו משנה מש"ם זכו' וכו' וכו' לקוח אות באות מספרי המכתבים לרנה"ו. — דף י"ז ע"ב: כתב רבינו עזרת הפארת החכמים הרמב"ם באחד מספריו היקרים וז"ל זהב: „דע שאין ראוי לאדם להעלות על דעתו לקחת מלה אחת מענין שבוולו דבק ומתחבר להיות לו לראיה וכו'", הספר הזה של הרמב"ם הוא אנגרת תימן ומדוע בוש יבוש להזכירו? — דף כ"ב ע"א: „תלמוד ערוך הוא כפי רבינו הגדול הרמב"ם (ספר שופטים הלכות מלכים פרק ג' דין ח') וז"ל: כל המורד במלך ישראל יש רשות למלך להרגו אפילו גור על אחד משאר העם שילך למקום פלוני ולא הלך, או שלא יצא ויצא חייב מיתה, ואם רוצה להרגו יהרג שנאמר (יהושע א' ח') כל אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצוו, וכן כל המבזה וכו' עכ"ל הרמב"ם וע"כ דברי המחבר". אין בידי הפעם חלק זה של הרמב"ם לעיין במקומו ובנושאי כליו כי לא אבין דברי הרמב"ם אלו כי הראיה שהביא לו הרמב"ם מן הפסוק של יהושע (והוא בפסוק י"ח ולא בפסוק ח') שנאמר שם: „כל אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצוו יומת" אין ראיה כלל, כי אין זה צחי מאת ה' יתעלה, אך הם דברי השני שבטים וחצי שהבטיחו כך אל יהושע? — דף כ"ד ע"ב: שניאה אחת יצאה משלים אחד וחכם מובהק בדורנו אשר כתב בסוף ספרו כדברים האלה: וחרב לא תעבור בארצכם (ויקרא כ"ז ו') ומתרגם חתרגום ודקטלין בחרבא לא יעידון בארעכון, וכתב על זה הרב וז"ל, ודבר הימה הוא זה הברכה זו קללה היא לפי התרגום וכו' והנהתי מלבי זכו' שטעות נפל בכל הספרים וצריך להיות לא יעידון ברי"ש כדרשת חז"ל אפילו חרב של שלוש, ואח"כ וכו' מצאתי חומש בכתב על קלף מכמה מאות שנה וכו' וראיתי בתרגום לא יעידון ברי"ש כדברי וששהי ע"כ (דברי החכם המובהק הזה). והנה לו דאה הרב הזה את דברי המתורגמן בשרש עדה לא היה שש ועלו על מציאה זו וכו' וז"ל המתורגמן שרש עדה: „רוב לשון העברה התרגום דומה לעברי, ומעטים מתורגמים בלשון עדה (ישעיה מ"ה י"ד) בזיקים יעבורו, בשולשין יעידון וכו' וכו' הרי משמע בפירוש שמלת עדה הוא לשון העברה, ומה יש להרב עוד לזעוק נגד הנוסחא הנכונה ההיא ולהגיהה אותה".

הדברים האלו לקוחים מספר מיני תרגומא להגאון ר' ישעיה פיק ז"ל (פרשת בחקותי כ"ו ו') ועיין שם גם בפרשת לך, וכן נמצאו הדברים הללו קמח בספר המאסף (לשנת תקמ"ח חודש כסלו) ואולי גם המאסף לקד מחספר מיני תרגומא הנ"ל. גם לא אוכל לדעת מדוע העלים המחבר הזה

גם את שם החכם בעל השגיאה ואה שם ספרו, ובמיני הדגים ובמאסף נזכר, והוא בספר קרבן נתנאל להגאון ר' נתנאל ווייל. ועוד פליאה קצת בעיני על הגאון ר' ישעיה פיק ז"ל מדוע הביא את דברי המתורגמן לעדות זו, הלא הוא כבר כתוב על ספר השרשים לרד"ק שרש עדה עיי"ש, והמיד היה ספר השרשים זה לפני הגאון הזה, כנראה מכפרו זה (*).

דף כ"ה ע"ב: „הנה כלל גדול הוא וכו' צריכין אנו להבדיל בין הדרשות הסותרות את הפשט וכו'“, הדברים הללו לקוחים מדברי החכם הרמבם בהקדמתו אור לנתיבה.

דף כ"ח ע"א: המחבר הולך ומבאר את התרגום באיוב (ו' י"ב י"ג) שתרגם מלת שמיץ (והקח אוני שמיץ) (ראתמצי) ומביא שם המחבר כמה הקדמות מהתלמוד, והכלית כוונתו של המחבר שמלת דאתמצי הוא מלשון תמצית, ותמצית הוא אחד מששים והחלום הוא אחד מששים, עיין שם כל דרושו. ומה יענה המחבר על מלת שמיץ הנזכר עוד הפעם באיוב (ק"ו י"ד) ומה שמיץ דבר נשמע בו, וגם שם מהרגם התרגום די אתמצי?

שם ו' ע"ב: „לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תענינו (ויקרא י"ט כ"ו) זה לשון התרגום הסכונה יונתן בן עוזיאל, לא תוכלון מבשר כל נכסח עד דאדומא קיים במורקיא, לא תהוי נחשין ולא אחורי סנהדרין עיינין (ע"כ לשון התרגום). והנה ארבע תיבות אלה לא אחורי סנהדרין עיינין הם כמו חידה סתומה אשר לא נוכל לפתורם באורח שכל וכו'. אמנם הענין כך הוא, כי בפנים התרגום לא היה כתוב רק לא אחודין עיינין ופירושו אחיות עינים, ותיבתו סנהדרין אינו רק ציון מראה המקום שהיה כתוב על הגליון להודיע מקור הדבר כאלו אמר שפירוש הזה של לא העוננו המורה על אזהרת אחיות עינים מקורו נובע ממסכת סנהדרין כי באמת תנינן (סנהדרין ס"ה) ת"ר מעונן וכו' זה האוחז את העינים ע"כ (דברי התלמוד והסופר כתב תיבת סנהדרין מחוץ למראה מקום ועשה איוו נקודה או רושם על תיבת עיינין או בין שתי התיבות האלה להראות שהמראה מקום מתיחס להם, ונתגלגל הספר לידי מעתיק בור והיה סובר שהיבת סנהדרין צריך להיות בין שתי התיבות אחודי עיינין והכניסה בתוך, ובא רעהו כמותו בעל הדפוס ועשה גם הוא כמו הוא ומאת ד' נעשה רי"ש, ונעשה ממנו אחיות עינים להקורא וכו'“.

כל זה נמצא בכמה ספרים עיין אברבנאל (דברים י"ח י"א) עיין מעריך המערכות, והביאו מן המתורגמן הנ"ל. ואחר שמהלל המחבר ומפאר מאד את התיקון הזה, כתב בסופו בזה"ל: „אחר כך מצאתי בס' מ"ס עב"ל, ולא חבתי דבריו אלה שכתב בראשי תיבות, ואפשר רצה לומר: אחר שכתבתי הדברים האלה מצאתי בספר מ"ס ג"כ הדברים הללו, אך מי הוא זה ספר

(* כנר צרתי במקום אחר שדברים הרבה שכתב בעל המתורגמן נכללו בתוכני לדבר מדע, לקוחים אללו מן השרשים לרד"ק.

במל"ס? לא אדע, אולי הוא ר"ה מטפחת ספרים, ככה מתהפך המחבר הזה בתחבולותיו.

דף ל"ב ע"א מביא המחבר בשם ספר נחמד ונעים שכל הברואים מן הנלצים עד העשב אשר בקיר, כלם המה בתמונת העגולה, ואין שום דבר שיהיה מרובע. ואנכי כבר בספרי בית יהודה (צד 370) העירותי שלא נמצא זה כלל בספר נחמד ונעים.

שם: וזה לשון התוספתא שלהי מעשרות אמר ר"ג אין בריה נבראת ברבוע, מששת ימי בראשית" כך היא הגירסא בתוספתא: רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין לך מרובע מששת ימי בראשית, וכן הוא באמת גם ירושלמי, ובמובא אחר זה.

שם: ח"ל הירושלמי שלהי מעשרות, הני דשב"ג אין מרובע מששת ימי בראשית וכו', והא גנעה (פירוש מין אילן יש גדולו מרובע), כמדימה לי שננעה אינו מן אילן אבל מין עשב דוע, והנקרא מענמי (מיאמקא בלשון פולניא).

שם: (בירושלמי שם) אית דבעי מימר לא אמר רבן שמעון בן גמליאל אלא בבריות ותני בן מרובע באובלין ואין מרובע בבריות. הקורא המאמר הזה בירושלמי על הסדר (כי לא העתקתי ממנו כי אם ריש מלין) יראה ויבין עד היכן הגיעה חכמת רבותינו עליהם השלום בכל דבר. וכי אין דבר שהיה נעלם מהם. אולם אחרי אשר בינותי בספרים ראה זה מצאתי בדברי הסופר הגדול הצרפתי רוססא באחד מספריו בהעתקה האשכנזית: Über d. urspr. d. Ungleichheit unter den Menschen s. 181—182. ואנב אוביר פה מה שאמר שם החכם הזה על הקוף הזה שהוא השעיר הנזכר בתורה, שמספר לפי תוכו שהביאו קוף אחד הנקרא אוראנוטאנג ממחוז קאנעלא לחצר המלך מאדאניען פריעדריך הענריך כמתנה, והיה הקוף הזה מרובע (פירשעמיג) עכ"ל. ומצוה לפשר הדבר הזה להצדיק דברי חז"ל.

דף ל"ג ע"ב: רבינו הגדול הרמב"ם כתב בחבורו (דעות פ"ו דין ג') זכור והמהבד בקלון של חברו אין לו חלק לעזה"ב. שוב (הלכות תשובה פ"ג דין י"ד) זכור והמהבד בקלון של חברו וכו' והנה טרן הכסף משנה זכור בתב"א מ"ש רבינו המתכבד בקלון חברו וכו' לא ידעתי מקום שבו יאמר שאין לו חלק לעזה"ב וכו' ואני שאלתי את פי הצדיק (ר' זלמן) מה משפט לבו על מקור דין זה ענה ואמר לי ירושלמי ערוך בחגיגה פרק אין יורשין וגם בבראשית רבה וכו' א"ר יובי ב"ה המתכבד בקלון של חברו אין לו חלק לעזה"ב וכו' וכו'.

יעיין הקורא בהנהגות הגאון ד' ישעיה פוק ז"ל בפירוש המשנה לרמב"ם פרק חלק (דף קכ"ה עמוד ג') וימצא שם כל הענין הזה.

דף ל"ד ע"א: יסף עוד החכם הספרדי (מאוצות המזרח) לדבר אליו (ר"ל לר' זלמן) הנה דעתי ורצוני היה זה מכבר לנסוע וכו' אולם ה' אמר אלי לא תעבור (ובוונתו היתה לבמו שמן השמים עכבו אובי מפני הקור והצנה

שנתהו בעת ההיא) וישתומם ר' זלמן לקול דברי האיש ההוא ואמר לו אחי
הלא ידעת אם לא שמעת כי תלמוד ערוך הוא בפי רבינו הגדול הרמב"ם
(ס' המדע ה' עכו"ם פרק חמישי דין ח') וז"ל: אחד המהנבא מה שלא שמע
במראה הנבואה או מי ששמע דברי נביא חבירו ואמר שדבר זה לו נאמר
והוא נתנבא בו הרי זה נביא השקר ומיתתו בחנק ע"כ (דברי הרמב"ם) וכתב
הגהות מיימוניות וז"ל כתב רא"ם הלכך יזהר אדם שלא יאמר אפילו דרך
חוכא ושחוק הקב"ה אמר לי כך, ולפי שראיתי בני אדם אומרים כך ואין
מדינשין שעון בדבר כתבתיו עכ"ל (הגה"ם) וכו' ודש"ל וכו' העתיק דברי
הגה"ם וכו' ואח"כ כתב בדברים האלה וגם אני הגבר ראיתי המכשלה הזאת
ע"כ כתבתיו פה".

ואחר בקשה המחילה מכל אלו הגדולים נ"ע, אומר: שלפי ענינת
דעתי אינו נראה כלל בדברי הרמב"ם אלו מה שהוציאו הם מדבריו דין חדש
להיות האדם נזהר שלא יאמר וכו' הקב"ה אמר לי כך, ואדרבא מספר המורה
להרמב"ם חלק שני פרק מ"ח נראה בפירוש שכן המורה מותר לעשות כן
ע"י שם כל הפרק על הסדר.

שם ע"ב: "והנה החבור הוא ים הגדול וכו' וכו'", כל הדברים הללו לקוחים
אות באות מהקדמת ר' הירץ חיויל לביאורו לספר ויקרא לתרגום אשכנזי.
שם: "יסף עוד החכם (הספרדי) שאת פניו אליו ויאמר: ראה אדוני זה
דבר נפלא הב"י הלכות רבית סימן קנ"ט כתב. ולענין הקראים נראה לי
דלהרמב"ם בפי' המשנה קמיתא דחולין דחשיב להו כתינוק שנשבה לבין
העכו"ם אסור להלוותן ברבית אע"ג דמדברי נימוקי יוסף נראה דמותר להלוותן
ברבית לא שבקינן דברי הרמב"ם המפורשים בשביל דברי הנימוקי יוסף ע"כ,
והש"ך כתב ע"ז ואני בעניתי עיינתי בדברי הרמב"ם ולא מצאתי שום משמעות
וכו' ומסיק דמותר להלוותן ברבית ע"כ וכו' ענה הגאון (ר' זלמן) ואמר וכו'
בדבר הזה לא היטיב (הש"ך) לדאות כי צדקו דברי רבינו ביה יוסף והדברים
ערוכים ומפורשים בדברי רבינו הרמב"ם אבל לא בפירושו כי אם בדבורו
(ספר שופטים הלכות ממרים פרק ג' דין כ"ג וז"ל: מאחר שנתפרסם וכו' וכו'
אבל בני הטועים האלה ובני ביניהם שהריחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים
וכו' הרי הוא כתינוק שנשבה וכו' וכו'" ע"י בהגהות ר' ליב חנליש (שם בסור
י"ד במקום הנזכר) ותמצא כל הדברים הללו, ואמר שמעות סופר הוא בדברי
הבית יוסף וצריך להיות הלכות ממרים במקום משנה קמיתא דחולין.

דף ל"ה ע"א: "יסף עוד החכם (הספרדי) לאמר (לר' זלמן) כתב רבינו
(הרמב"ם) בהלכות מלכים (פ"ח דין י"א) כל המקבל שבע מצות תורה
לעשותן וכו' אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסדי
או"ה ולא מחכמיהם וכו' וכו' ור' זלמן ענה וכו' דע לך אחי כי נכרים דברי
אמת שמעות נפל בדפוס בכל ספרי רבינו (הרמב"ם) ובמקום היבט ולא צריך
להיות אלא מחכמיהם וכו'.

ע"י בתשובות הגאון מהר"ם אלשאקר בהשגותיו שם על ספר האמות.

לרש"ם בסופו, והמצא שמביא דברי הרמב"ם אלו בזה"ל: אלא מחכמיהם.
שם ע"ב: „אחרי כן פתח (החכם הספרדי) את פיהו ואמר וכו' אמת
דדבר בי „בארצי שמעתי גדולות וכו' וכו'". כל הדברים הללו לקוחים מהקדמת
המגיה לספר מצרף לחכמה להגאון ר"י מקנדיאה שאמר כן ר' שמואל המגיה
הזה אל הגאון זה ר' יוסף מקנדיאה.

דף ל"ו ע"א: „וספני שרוב פלפולו הנחמד מצאתי אח"כ באוצר נחמד
הצנתיה בלשונו", הוא באוצר נחמד על הכוזרי מאמר שלישי סימן מ"ט
בשנוי לשון קצת בסופו.

דף ל"ז ע"ב: „אחר כן פתח (ר' ולמן) את פיהו ואמר וכו' כי כולה
מראשה עד סופה הלכות גדולות ושמעיות רחבות וכו' וכו'", כל זה לקוח אות
באות מהקדמת ר' הירץ וויזל לספר ויקרא הנ"ל. — דף מ"ד ע"א (בהערה
תחת העמוד): „ועם כל צחות ענינם וכו' לא הסיתוני לשומם פה בין אבני
קדש וכו' וכו'", כל זה לקוח מאגרת ר' הירץ וויזל מה שכתב שחברת
המאמרים כאשר התיעצו עמו בדבר המאסף עיין המאסף הראשון בנחל
הבשור. — שם (בגוף הספר) „כבר שאל המלך החכם דון אלפונזו וכו' עיין
ספר שבט יהודה מה שמספר מדברי ניקאלי עם המלך ועל זה כוון המחבר
הזה, — דף מ"ה ע"ב: „הערה. א"ה כן יאמרו המושלים וכו' „המשל הזה
הוא לרמ"ח לוצאמו בספרו לישירים תהלה, עיין בראשו. — דף מ"ו ע"ב:
„הערה א"ה הנה אם תתבונן בכל מלאכת עבודה וחרש וחושב למיניהם המצא
שהם יפרדו לשלשה ראשים: „הא' ההכרחיות וכו'", כל זה לקוח מדברי החכם
הרמבמ"ן בביאורו לסוף ספר פקודי. — דף מ"ז ע"א: „ומה נעמו דברי חכם
אחד שאמר כי הדועה וכו' וכו'", החכם הזה הוא ר' משה חיים לוצאמו
שהזכרנו בספרו לישירים תהלה שהזכרנו. — דף מ"ח ע"א: „וישמח הצדיק
(ר' ולמן) מאד וכו' הוא אמר אין לך למוד וכו' כי גם חכמת הטבע מצאה
בית בתורהו הקדושה וכו' וכו'".

כל אלו הדברים יקוחים מספר אלים להגאון ר' יוסף מקנדיאה, וסוף
הדברים מספר איצר נחמד על הכוזרי מאמר שלישי סימן ל"ט. — דף מ"ט
ע"א: „כל המוציא ש"ז לבטלה כאלו הורג את הנפש וכו' והנה רבים המתחכמים
וכו' אולם אחרי שהמציאו החוקרים וכו' ובמפת זרע אדם וכו' וכו'". הדברים
הללו לקח מספר הברית, והוא גם הוא לקח מספר נבעת המורה. עוד אימר
שהיה לו להרב המהבר להעתיק פה מאמר מן התלמוד (סנהדרין פרק שלישי)
מה שאמרו על פסוק קול דמי אחיך צועקים והוא מאמר נאה לענין זה.

דף נ' ע"א: „גם בדבר השנה השנית (על הזוהר) מצאנו ישוב נאות אחר
שנחלק בין מקבלי פני השכינה ובין רואי פני השכינה הנה חז"ל הניחו ליסוד
מוסד מלכותא דרקייע וכו' וזה שאמר לית חייבא דלא חמאן אפי שכינתא"
עכ"ל.

כל אלו הדברים, לקוחים מספר הברית חלק א' מאמר מ"ו פרק נ'
עיי"ש. ותכלית כוונתו של המחבר פה להראות שרואי פני המלך הוא מדרגה

קמנה, וכל אדם הוא רואה פני המלך. אבל כל זה הוא שבוש כי מקרא מלא נאמר רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות (מגלת אסתר) והמה היותר חשובים מהמקבלים פני המלך.

דף נ"ג ע"ב: והנה על מה שאמר הוזהר אשתארו שאר יוסין דאינון ג' ד' ה' וסמן חרש את חרשי אדמה אמר הגאון מהר"ם יפה ז"ל שהאמר הזה הוא סתום מאד והוא גורם וכו' אבל פשט הנכון הוא כדברי הרב הקדוש רבינו שמשון אסמאפאלער וכו' "ושפתים ישק" עכ"ל. — הדבר הזה נמצא בסוף ספר הקרנים למהר"ש הנ"ל, ששאל ממנו מהר"ם הנ"ל עיי"ש. ואני איני רואה בזה דבר נפלא. ואני בהיותי עוד בן י"ב שנים (ואני לא ראיתי עוד ספר הקרנים), ואבי למד בספר הזה, ובשבא אל המאמר הזה נתעבב כרנע, ועיינתי גם אני במאמר הזה, וברגע כמימריה אסרתי לפני אבי הפשט הזה ממש כמו שהוא בקרנים.

שם עד דף נ"ד ע"ב: רעיא מהימנא: "ושכינתא נגה ונגה לאש ומהכא קרי לבי כנשתא אשנגה, והן הנה הדברים שנשנו בספר התקונים וכו' ובנין דא כמראה הנגה סביב דא אשנגה ע"כ, וכתב על זה החכם יעבץ ז"ל וז"ל הלא נראה בעין וכו' והנה תמה על עצמך אנה נמצא זאת שיקרא בית הכנסת אשנגה לא בתנ"ך ולא בהרגומים ולא בשני התלמודים בבלי וירושלמי ולא בשום מקום במדרשים הנמצאים בידינו כי אם בלשון ספרדי נקרא בית הכנסת כן אשנגה וכו' ובהשקפה ראשונה (*) לא יאומן וכו' שיהיו הדברים האלה דברי חז"ל בעלי התלמוד אפילו רבינא ורב אשי אף לא רבנן סבוראי בי לא ידעו עדיין שפת ספרדית (וחלילה לומר **) כי הם דברי תוספת סאיוה חכם מקובל ספרדי, ואף אם נאמר בדבר השגה הזאת שיתכן הדבר להפך שהספרדים גנבו מלת אשנגה מלשון הקדמון שהיה בימי הוזהר כמו שחכם אחד נקוב בשם ר' דוד פארוניצאלי בין חבוריו המהוכמים העלה על ספר קראו בשם דוד הפלגה וכו' ועוד מלות רבות כמו אלה *** א"כ איפוא וכו' ואיך יהבן לחלק מלה אחת מלשון לועז לשתי מלות עבריות וכו'. אולם אחרי אשר בינותי בספרים מצאתי רפואת העלה לפליאה הזאת והוא וכו' הנה תלמוד ערוך הוא (ב"ב כ"ה) ואף ר"י סבר השכינה במערב דאמר ר"י מאי אוריא אוריא יה פירש רש"י ז"ל שם אוריא הוא מורה בלשון פרסי, או

(*) שתי מלות אלה הוסיף המחבר מדעתו כי לא נמצאו בדברי יעבץ (היינו בספרו פתעפתח שאליו רומז זה המחבר).

(**) גם בשתי מלות אלה הוסיף המחבר מדעתו וכנראה מן השני חלטי מרובע ספורן. ואנכי לא אדע מה זה היה לזם המחבר שחרד כל כך, וכי לא ידע כבר שקצוהר בכלל הוא מעשה ידי ר' משה דיילאן בספרדי? ומה צנע אס נחאמן להפעות את עינינו. (***) כל המאמר הזה סאחרון מראש ועד סוף לקוחים מספר מאור עינים לר' עזריס מן האדומים.

בלשון לועזי ע"כ, הנה מצאנו מפורש באר היטב לחז"ל בעלי התלמוד שלקחו מלה אחת לועזית וכו' וחלקו אותה לשתי מלות לשון הקודש וכו' ובנו עליה יסוד גדול השכינה במערב ומה יש להרב החכם יעבץ עוד ליעוק על הרעיא מהימנא וההקונים שדרשו גם כן על דוגמא ותמונה הזאת עכ"ל.

המה אני מדוע הוא מעלים לרוב שם המהברים וספריהם? ודע קורא געים! שמה שאמר פה: "אחר בינותי בספרים מצאתי רפואת תעלה" וכו' הוא ספר מרכבת המשנה על הרמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ב' הלכה י', ובעל מרכבת המשנה הוא הגאון ר' שלמה אב"ד דק"ק לבוב. ובכלל אומר, שהאמת עם הגאון יעבץ שמלת אשננה היא לשון ספרדית. ודע שלשון ספרדית לא היתה עדיין בעולם בזמן ר' שמעון בן יוחאי, ונעשתה זאת בלשון אחר שבאו הערביים לארץ ספרד, והלשון הזאת מעורבת מן לשון לאמינא ומן לשון ערבית, וזו התיבה "אשננה" אין ספק שלקוחה ללשון הספרדית מן הרומית והוא מן היונית מן תיבת "Synagoga" שפירושו בית הכנסת (ולא דוקא להתפלל אולם לכל דבר שמתקבצים בו בני אדם, עיין היטב בספרנו תעודה בישראל צד 18 בהערה הראשונה) ובפי הספרדים נשתנה זאת התיבה "זינאננא" בהברתם אשננה וא"כ איך ידע ר' שמעון שהיה לפני עמידת זאת הלשון הספרדית כמה מאות שנים, מהברה זו המשובשת אשננה, וגם לדרוש אותה??

דף נ"ד ע"ב: ומפני שרבים תומכים עצמם במאמר המפורסם לחז"ל דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הוויות דאביי ורבא, אמרתי להציג לפניך קורא ישר תמאמר עם פירושו היקר להראות הראיה שהם מביאים ממנו ראיה סותרת היא ונגדם תעמוד, אמרו חז"ל (סוכה כ"ח) אמרו עליו על ר' יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא וכו' הנה כאשר בינותי בספרים מצאתי פי' יקדם לפירושם וכו' וכו' (עד דף נ"ה ע"ב) ע"י דברים שעסקו בהן אביי ורבא. עכ"ל.

כל הדברים הללו טהחל ועד כלה לקוחים ממכתב הרביעי (להח' ר' הירץ וויזל ו"ל) דף ס"ו ע"א.

דף נו ע"א: "עד"מ החוקרים הראשונים האמינו שחצי כדור הארץ ים וכו' וקרוב לדברים האלה בית אל תמצאם בספר הוזהר (ויקרא א) וז"ל ובספרא דרב הסטנא סבא פריש יתיר דהא כל ישובא מתגלגלא כענולא דכדור אלין לתתא ואלין לעילא וכו' ועל דא אית אתר בישובן כד נהיר לאלין חשך לאלין, לאלין יומיא ולאלין לילא, ואית אתר דבולא יומא ולא אשהבח לילא בר משעתא דא זעירא וכו' עכ"ל.

הדברים הללו לקוחים מספר מאור עינים. ומה שנוגע לתכלית הדברים כבר אמרנו (בהשגתנו על ספר בן יוחאי), שהדבר הזה כבר היה נודע לפני ר' שמעון בן יוחאי כמה מאות שנה, בעדות הסופרים הרומיים הקדמונים ציצערא ופלוטארך, שמזכירים הענין הזה, בשם קדמוני היונים, ואף הסופרים הללו הרומים שהוברנו, כבר היו לפני ר' שמעון בן יוחאי כמה מאות שנים.

ומכ"ש קדמוני היונים האלו, מעתה אם היה אפילו ספר הזוהר באמת מעשה ר' שמעון בן יוחאי ע"ה, אין זו רבוהא שידע מואת, ומכ"ש שהוא דבר ברור בשמש שהזוהר הוא מעשה ידי ר' משה די ליאון הצרפתי שגר בספרד בזמן הרשב"א תלמיד הרמב"ן ז"ל.

שם עד מעבר לדרך: „וכאשר באו החוקרים וספרו כל אלה לרעיהם כמה היו רחוקים וכו' וכו' כאשר ירד הנשם והשלג מן השמים וגו' וכו'“ עכ"ל. — כל אלה הדברים לקוחים מדברי אוצר נחמד (פירוש על הכוזרי) סאמר ג' סוף סימן ס"ט.

דף נ"ז ע"ב: „מאמר המפורסם שרגילין בני אדם לאמרו: חזור חזור ואל תצרך (ר"ל תצטרך) לבלוער“ עכ"ל. — דע קורא נעים שרמאמר הזה נמצא כתוב בספר מעשה מוביה בסופו. ודע כי בלוער הוא הנקרא בלשון לאמינא Valeriana ובלשון פולניא Koztki ובלשון אשכנזית בלדריאן, והוא עשב ידוע נמצא הרבה ביאורים הקטנים במדינתנו, והרופאים יתנוהו לחוק המיתרים (נערפֶען) הנחלשים.

דף נ"ט ע"ב: „עד שמסר לי ר' ליב בן ר' בער מוילנא סימנים האלה בשם ר' ולמן, על שערי המדות מסר לו מקרא (דניאל ד' י"א) גודו אילנא: אות ג' מרמו „שהאיפה הוא שלש סאין; אות ה' מרמו שהסאתה הוא ששה קבין; אות ה' מרמו שהקב הוא ד' לוגין; וא"ו שניה מרמו שהלוג ששה ביצים הוא“ עכ"ל.

מדוע תלו דבר זה בהגאון ר' ולמן ז"ל? הלא כבר נמצא זה בכפר השל"ה (תורה שבע"פ אות ג'). ועוד קשה לי הלא בדניאל שם נאמר „גדו חזר וא"ו הראשונה? — דף ס' ע"ב: „וכמו שאמר המשורר (ההלים קט"ט) לעולם אשמור פקודיך כי בם חייאתי“ עכ"ל. כך כתוב: לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייאתי, והוא אינו בקאפ' קט"ט אך קי"ט. — שם ע"ב (עד דף ס"א) אה אם אמנם יש ויש וכו' אולם כבר אמר החכם כי אמת גם מארץ הצמח ולפעמים גם ביד קטני ארץ וכו' עכ"ל. הדברים האלה לקוחים מהקדמת ר' הירץ וויזל לספר ויקרא:

דף ס"ט ע"א: שם ע"ב: „ראיתי אחד קדוש מדבר וכו'“ עכ"ל. הוא בעל העקידה, אך מדוע אינו מזכירו? — דף ע' ע"ב (עד דף ע"א): פעם אחת רצתה הכבודה אשת ר' ולמן לקחת חרב בידה לחרוץ בה חוט וכו' ויגער בה אישת הצדיק וכו' אף שאין איסור גמור הוא, על ודמות איסור יש בזה: אצל יעל אשת חבר הקיני כתיב (שופטים ה' כ"ז) ידה ליחד תשלחנה וימינה להלמות עמלים וזה לשון התרגום של יונתן בן עוזיאל, מובהא יעל אתה חבר שלמאה דקיימית מה דכתיב בספר אורייתא דמשה לא תהוי חקין, הן דגבר על אתתא. (והוא פירוש של המקרא (דברים כ"ב ה')) לא יהיה כלי גבר על אשה) אלהן ידהא לסיכתא אשיפת וימינא למרופתא דטחין ע"כ. והענין הוא שהתרגום מבאר למה לקחה יתד ולא לקחה חרב מפני דלא רצתה לעבור על הלא: לא יהיה כלי גבר וגו'. עכ"ל. — כל הענין הזה הלא דין ערוך הוא.

בספרי (פרשת תצא בפסוק הזה לא יהיה כלי גבר) ו"ל: ר' אליעזר בן יעקב אומר מנין שלא תלבש אשה כלי זין ותצא למלחמה, ה"ל לא יהיה כלי גבר על אשה, וכן הוא תלמוד ערוך במסכת מיר (דף ג"ט), וכן הרגם אונקלוס פה בפסוק זה, לא יהיה כלי גבר וגו' ו"ל: לא יהי תקון זין דגבר על אתה. ורש"י בהלמוד נזיר שם מביא זה התרגום אונקלוס, והוסיף לאמר ו"ל: וזה שמצינו ביעל אשת חבר הקיני שלא הרגה לסיסרא בכלי זין אלא כמו שנאמר ידה ליהר תשלחנה, עכ"ל רש"י, וכן איתא במדרש משלי ע"פ ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך, זו יעל ש"א הרגה בכלי זין אלא ביהר, ומפני מה לא הרגתו בכלי זין לקיים מה שנאמר: לא יהיה כלי גבר על אשה וגו'.

כל המאמרים הללו היו נעלמים לגמרי מאת המחבר הזה, כי היו דברי התרגום הללו לפלא בעיניו, כמו שרואה הקורא מדבריו. גם מדברי רש"י שהבאתי פה מתלמוד נזיר יש ללמוד שלא היו הדברים הללו שכתרגום יונתן פה בשופטים בפני רש"י, כי מדוע לא הביא רש"י את התרגום יונתן כה כדרכו, וזה ראיה למה שכתבנו כבר במקום אחר שגם בהרגום יונתן ניתוספו מאמרים מאחרונים. — שם ע"ב: פעם אחת למד ר' זלמן עד"ס מאמר הידוע במסכת (יומא פ"ו) שדרשו על מקרא (דברים ו' ה"א) ואתה.

ר' יצחק סנגרי

בסדר עולם וומא (דפוס אמשטרדם שנת תע"א אשר בידי) אמר שם המחבר (אחר שהולך ומונה על הסדר הזמנים מאדם עד ומננו) שהשנים האלה בכלל ד' אלפים תת"א עכ"ל, וכן הוא כפי הנראה גם במהדורות הקדמוניות כי גם השלשלת הקבלה סעתיק בן דברי הסדר עולם וומא, ו"ל שה"ק דפוס זאלקווא (דף כ"ט ע"ב): רבי יוסף בן הנגיד וכו' קבל מהגאונים ד"א ת"ת וכו' מחבר סדר עולם רבה וומא היה בזמן הזה שכן אימר בחבורו שהיה אז ד"א תת"א לבריאה, וראיתי כתוב שהיה שנת ד' תתפ"א עכ"ל. הנך רואה שגם לפני השה"ק היתה הגירסא בסדר עולם ד"א תת"א, ובאמת הפליאה גדולה מאד איך לא הרגיש השה"ק במעות זה כלל כי אם היה סופר ומונה הפרטים שהולך ומונה הסדר עולם שם בעצמו היה מוצא שטעה הסדר עולם בסך הכולל ושראו לזהות באמת ד"א תתפ"א, כמו שהוא בהוספה שהוסיף וראיתי כתוב שהוא שנת ד' תתפ"א ומוה נראה בעליל ששנה בחשבנו, ולא הרגיש במעות שנפל בסדר עולם. וכן הפליאה על הרמ"א בעל המפה שבסדר עולם וומא שהדפיס הוא ו"ל בסוף היוחסין נמצא כתוב ג"כ המעות זו בסך הכולל ד' אלפים תת"א אע"פ שהולך ומונה הפרטים על